

Samfundsfag C - Hhx

Vejledning / Råd og vink

Kontoret for gymnasiale uddannelser 2012

Alle bestemmelser, der er bindende for undervisningen og prøverne i de gymnasiale uddannelser, findes i uddannelseslovene og de tilhørende bekendtgørelser, herunder læreplanerne. Denne Vejledning/Råd og vink indeholder forklarende kommentarer til nogle af disse bestemmelser, men indfører ikke nye bindende krav. Desuden gives eksempler på god praksis samt anbefalinger og inspiration, og den udgør dermed et af ministeriets bidrag til faglig og pædagogisk fornyelse.

Citater fra læreplanen er anført i kursiv.

Juli 2012 er denne vejledning ændret side 7 og 13. Ændringerne er skrevet med rødt.

Indhold

Indhold	1
1. Identitet og formål.....	2
1.1. Identitet	2
1.2. Formål.....	2
2. Faglige mål og fagligt indhold.....	3
2.1. Faglige mål.....	3
2.2. Kernestoffet.....	5
2.3. Supplerende stof.....	8
3. Tilrettelæggelse.....	8
3.1. Didaktiske principper	8
3.2. Arbejdsformer	9
3.3. It	10
3.4. Samspil med andre fag	11
4. Evaluering.....	11
4.1. Løbende evaluering	12
4.2. Prøveformer	12
4.3. Bedømmelseskriterier.....	15

1. Identitet og formål

1.1. Identitet

Samfundsfag omhandler danske og internationale samfundsforhold. Faget giver på konkret grundlag viden om og forståelse af det moderne, globaliserede samfunds dynamik og kompleksitet ved at forbinde den aktuelle samfundsmæssige udvikling med sociologiske, økonomiske og politiske sammenhænge og dermed kvalificere egne standpunkter og handlemuligheder.

Fire forhold fra fagets identitet kan fremhæves: For det første: Fagets genstandsområde er danske og internationale samfundsforhold – ofte i et komplekst samspil. Det nationale genstandsområde omfatter også det lokale niveau. For det andet: Faget er såvel konkret som teoretisk funderet. Dette er samtidig et signal om, at teoretisk stof kun sjældent bør stå alene, men netop bør knyttes til konkret, empirisk materiale. Fremhævelsen af det konkrete medvirker til, at faget ikke kommer til at fremstå som et spekulativt fag. Modsat bør der altid etableres en forbindelse mellem det konkrete og relevante begreber og teorier. Netop ved at etablere sammenhænge mellem det konkrete og teoretiske kan undervisningen bidrage til indlæring af metodiske færdigheder og dermed honorere de faglige mål. For det tredje: Samfundsfag er også et holdningsfag, men standpunkter bør altid kvalificeres på et fagligt grundlag. For det fjerde: Samfundsfag er et undersøgende og nysgerrigt fag. I faget læses om samfundsforhold, men centralt står desuden de aktivt opsøgende og udadvendte aktiviteter – samfundsforhold er ikke udelukkende noget der læses om, men også noget der undersøges.

Samfundsfag konstitueres af de samfundsvidenskabelige discipliner: Sociologi, økonomi og politologi. Hertil kommer samfundsvidenskabelig metode. Dette udelukker ikke, at begrebsdannelser fra andre samfundsvidenskabelige discipliner (fx antropologi, jura) kan indgå. En disciplinopdelt undervisning skal ikke være konsekvensen af dette – tværtimod bør undervisningsforløb planlægges således, at det normale vil være, at begreber og faglige sammenhænge fra flere discipliner indgår.

1.2. Formål

Samfundsfag C skal fremme elevernes lyst og evne til at forholde sig til og deltage i den demokratiske debat og gennem undervisningens indhold og arbejdsformer engagere dem i forhold af betydning for demokratiet og samfundsudviklingen. Endvidere skal undervisningen fremme elevernes evne til på et fagligt kvalificeret niveau at formulere selvstændige synspunkter vedrørende samfundsmæssige problemstillinger. Undervisningen skal give viden om og forståelse af danske og internationale samfundsforhold og den dynamik, der har indflydelse på samfundsudviklingen, herunder erhvervslivets samspil med det omgivende samfund. I arbejdet med empiriske problemstillinger og ved anvendelse af viden, begreber og metoder fra de samfundsvidenskabelige discipliner skal elevernes studiekompetence styrkes.

Samfundsfag bidrager også til at opfylde de mål, som er anført i Lov om uddannelsen til højere handelseksamen (hhx), og som yderligere er udfoldet i hhx-bekendtgørelsen. Det gælder både det studieforberevende som at anvende forskellige arbejdsformer, selvstændighed, samarbejde og sans for at opsøge viden, og det almindelige som personlig myndighed, forholde sig reflekterende og ansvarligt til omverdenen (medmennesker, natur og samfund), egen udvikling og kritisk sans. Endvidere skal uddannelsen give forudsætninger for aktiv medvirken i et demokratisk samfund, herunder forståelse for mulighederne for individuelt og i fællesskab at bidrage til udvikling og forandring samt forståelse af såvel det nære som det europæiske og globale perspektiv.

2. Faglige mål og fagligt indhold

De faglige mål angiver det, eleven skal kunne ved undervisningens afslutning, mens kernestoffet angiver det stof, som er uomgængeligt for at nå de faglige mål. Hverken de faglige mål eller elementer af kernestoffet må opfattes isoleret, men skal ses i indbyrdes sammenhæng og i sammenhæng med det supplerende stof. Det centrale er: Eleven skal kunne anvende viden om samfundsfaglige metoder, begreber og sammenhænge til at redegøre for/undersøge/diskutere/vurdere virkelighedsnære, aktuelle og konkrete problemstillinger. De virkelighedsnære og konkrete problemstillinger - det empiriske - vil typisk være at finde i det supplerende stof.

De faglige mål bør også læses i sammenhæng. Det normale vil være, at der i et forløb parallelt arbejdes med flere faglige mål. I forbindelse med planlægningen af undervisningsforløb bør eleverne informeres om, hvilke faglige mål der er de centrale. Det betyder også, at der kun undtagelsesvist vil være en én-til-én relation mellem et fagligt mål og et bestemt kernestof. En konsekvens af dette er, at de fleste faglige mål vil være i fokus flere gange i løbet af det samlede forløb. I tilrettelæggelsen af det samlede forløb kan det overvejes, hvordan der sikres en faglig progression i arbejdet med opfyldelsen af de faglige mål, herunder om der kan opstilles operative delmål.

2.1. Faglige mål

De faglige mål kan opdeles i tre grupper: Aktualitetsmål, disciplinmål og metodiske mål.

Aktualitetsdimensionen understreges i det første mål:

- *anvende og kombinere viden om og begreber fra sociologi, økonomi og politik til at redegøre for aktuelle samfundsmæssige problemer og løsninger herpå*

Eleven motiveres til at "følge med" - dvs. orientere sig om væsentlige aktuelle samfundsmæssige begivenheder og udviklingstendenser - samtidig med at fagets discipliner giver nogle værktøjer til at forstå, diskutere og vurdere disse samfundsmæssige problemstillinger.

Synergieffekten af ovenstående skulle gerne blive samfundsfaglig indsigt, samfundsmæssigt engagement og gerne aktiv deltagelse. I undervisningen sikres koblingen mellem teori og empiri netop ved, at der tages udgangspunkt i/eksemplificeres med aktuelle samfundsbegivenheder og udviklingstendenser.

De næste fire mål fokuserer på fagets fire faglige discipliner: Politik, sociologi, økonomi og internationale forhold:

- *anvende viden om det politiske system i Danmark til at forklare tilblivelsen af løsninger på aktuelle samfundsmæssige problemer*

For at kunne forklare tilblivelsen af løsninger på aktuelle samfundsmæssige problemer, herunder hvordan der træffes politiske beslutninger, må eleven kunne identificere de forskellige aktører, deres værdigrundlag og interesser. Eleven skal kunne anvende viden om, hvordan den politiske beslutningsproces foregår, herunder statsmagtens opgaver og struktur. Desuden indgår viden om den politiske kommunikation. I arbejdet frem mod målet vil (især) kernestoffet vedrørende *politik* indgå.

- *anvende sociologiske begreber til at forklare sociale og kulturelle mønstre*

Viden om identitetsdannelse, og hvordan samfundsudviklingen påvirker identitetsdannelsen, er vigtig for at forstå og kunne forklare de sociale og kulturelle mønstre, der findes i dag. En forståelse af det senmoderne samfunds betydning for identitetsdannelsen sætter naturligt fokus på de unge. Ændrede socialisationsbetingelser, ændrede familier og institutioner, en ændret livsstil, nye fællesskaber og subkulturer, herunder politisk adfærd, opleves tydeligst ved at fokusere på de unge. Viden om identitetsdannelse/socialisation kan også anvendes til at forklare udviklingen i (ungdoms-) kriminaliteten, ligesom viden om identitetsdannelse og kulturelle modsætninger kan bruges til at forklare etniske minoritetsunges identitetsdannelse. I arbejdet frem mod målet vil (især) kernestoffet vedrørende *sociologi* indgå.

- *anvende viden om grundlæggende økonomiske sammenhænge til at diskutere aktuelle samfundsøkonomiske prioriteringer*

For at kunne diskutere aktuelle samfundsøkonomiske prioriteringer skal eleven have en viden om grundlæggende økonomiske sammenhænge. Som udgangspunkt er det vigtigt at forstå det danske velfærdssamfund i lyset af sammenhængen mellem økonomisk system og politisk system, samt at se samfundsøkonomiske prioriteringer som resultat af politiske valg.

Viden om grundlæggende økonomiske sammenhænge omfatter viden om de forskellige sektorer i økonomien og samspillet imellem dem. Eleven bør kunne identificere og analysere balanceproblemer i dansk økonomi samt kunne diskutere samfundsøkonomiske mål og målkonflikter, herunder hvordan politiske holdninger hænger sammen med prioritering af samfundsøkonomiske mål. Eleven bør desuden ud fra viden om økonomiske politikker samt dansk økonomis internationale afhængighed (især EU) kunne diskutere aktuelle samfundsøkonomiske prioriteringer. I arbejdet frem mod målet vil (især) kernestoffet vedrørende *økonomi* indgå.

- *påvise de rammer, EU og globale forhold sætter for økonomiske og politiske handlingsmuligheder*

Eleven har forståelse af Danmark som en del af den store verden. Udgangspunktet er Danmark og de politiske og økonomiske samarbejder og organisationer, vi er med i. Viden om de forskellige internationale aktører og relationer anvendes til at påvise, hvilken betydning de har for Danmarks økonomiske og politiske handlingsmuligheder. EU-samarbejdet vil naturligt indtage en central rolle. I arbejdet frem mod målet vil (især) kernestoffet vedrørende *internationale forhold* indgå.

De sidste fire mål er overordnede metodemål:

- *opsøge informationskanaler, formulere samfundsfaglige spørgsmål og anvende forskellige materialetyper til at dokumentere enkle, faglige sammenhænge*

Eleven opnår i forbindelse med de forskellige forløb kendskab til relevante informationskanaler, hvor man kan få noget (mere) at vide. Eleven lærer også at stille spørgsmål til et materiale, det være sig lærebogsmateriale eller (især) det konkrete empiriske materiale. Eleven har desuden en klar opfattelse af fagets genstandsområde: Hvilke spørgsmål kan der stilles i samfundsfag, og hvilke spørgsmål kan faget besvare/ikke besvare? Eleven bør kunne vurdere et materiales egnethed til dokumentation af faglige sammenhænge (kildekritik).

At kunne anvende forskellige materialetyper vedrører især skellet mellem tekster, statistik og klip fra elektroniske medier, men eleven bør også kunne skelne mellem de forskellige anvendelsesmuligheder, der ligger i partsindlæg, mere debatterende materiale, interviews, ekspertudtalelser m.v.

- *formidle faglige sammenhænge i enkle modeller, tabeller og diagrammer*

Dette mål ligger i forlængelse af det foregående. At kunne formidle sammenhænge betyder, at eleven i et klart og præcist sprog kan uddrage de væsentlige sammenhænge af materialet. I denne forbindelse er viden om, hvad en model, en tabel og et diagram er, central. Et samarbejde med matematik vil her være naturligt.

Eleven bør kunne udarbejde simple tabeller og diagrammer. Arbejdet med modeller, tabeller og diagrammer kan trænes i tilknytning til konkrete forløb, som f.eks. ”Tag temperaturen på samfundsøkonomien” og prøvevalg/vælgeranalyse.

- *formidle og analysere på fagets taksonomiske niveauer med anvendelse af fagets terminologi*

At kunne formidle og analysere på fagets taksonomiske niveauer udgør en vigtig kompetence til den mundtlige prøve, da der i *tilknytning til temaet stilles fokuserede underspørgsmål, der følger de taksonomiske niveauer*. Eleverne skal derfor i den daglige undervisning trænes i at kunne redegøre for, undersøge/analysere og diskutere en faglig problemstilling med anvendelse af faglige begreber.

- *argumentere for egne synspunkter på et fagligt grundlag, indgå i en faglig dialog og diskutere en faglig problemstilling.*

I tilknytning til begivenheder og debatter lærer eleven selv at tage stilling, at argumentere herfor og at kunne indgå i en faglig dialog. Synspunkter skal i stigende grad underbygges af faglige argumenter, som indeholder viden og begreber. De samfundsfaglige begreber har en definition, som bidrager til præcision i diskussioner. Der skelnes mellem er- og bør-udsagn, og bevidstheden herom kvalificerer den samfundsfaglige debat ved at flytte diskussionsfokus fra uenigheden i sig selv til sammenhængen mellem holdning og argumentation.

At kunne diskutere en faglig problemstilling og indgå i en faglig dialog udgør en vigtig kompetence til den mundtlige prøve.

2.2. Kernestoffet

Kernestoffet er det stof, som er uomgængelige hvis de faglige mål skal nås. De enkelte obligatoriske områder i listen skal ikke opfattes isoleret. Hvert enkelt område vil typisk blive behandlet tematisk i sammenhæng med andre obligatoriske områder. Omtalen nedenfor må ikke opfattes som en udtømmende liste, men en anvisning på de muligheder, der ligger i de enkelte områder.

Sociologi

- *socialisationsproces og –mønstre*
- *ændringer i sociale strukturer ved overgangen fra industrisamfund til informationssamfund/videnssamfund*

Socialisationsprocessen omhandler identitetsdannelsen, og hvordan samfundsudviklingen påvirker identitetsdannelsen - dvs. hvilke elementer bidrager til dannelsen af individets selvopfattelse. Heri

indgår forskellige faktorer: Familien, institutioner, medier, venner, uddannelse, arbejde, køn m.v., men også hvordan forskellige processer som fx forbrug og anerkendelse kan påvirke identitetsdannelsen. Sociologiske begreber vil bl.a. være: Normer, roller, rollekonflikter, social kontrol og dobbeltsocialisering.

Samfundets udvikling fra industrisamfund til informationssamfund/videnssamfund/det senmoderne samfund medfører ændringer i sociale strukturer: Ændrede familier og institutioner, ændrede livsformer, en ændret livsstil, nye fællesskaber og subkulturer, ændret politisk adfærd. Disse ændringer opleves tydeligst hos de unge, derfor kan man naturligt fokusere på de unge ved arbejdet med dette område. Fokus på de unge kan i den sammenhæng virke fremmende på elevens engagement og aktivitet, da de får mulighed for at reflektere over og "spejle sig selv" ift. samfundsudviklingen.

Ud over samarbejdsmuligheder med de andre områder i faget inviterer det sociologiske område til samarbejde med det virksomhedsøkonomiske (afsætning) og det kulturelle område samt dansk.

Politik

- *centrale politiske ideologier, herunder konservatisme, liberalisme og socialisme samt demokratityper*
- *politiske aktører i Danmark, herunder politiske partier og medier*
- *politiske institutioner og beslutningsprocesser*

Eleven skal kende de politiske ideologier og deres historiske oprindelse, ligheder og forskelle mellem ideologierne samt ideologiernes betydning i den aktuelle politiske proces.

Arbejdet med demokratityper tager naturligt afsæt i definitionen af demokrati ud fra balancen mellem grad af politisk styring og grad af politisk deltagelse. Hvordan demokratiet kommer til udtryk i Danmark omfatter desuden: Magtens tredeling, repræsentativt og direkte demokrati, parlamentarisme og demokrati på forskellige niveauer.

Eleven lærer, hvordan man analyserer politiske partier både hver for sig og i interaktion ud fra forskellige angrebsvinkler/forklaringssæt, eksempelvis ud fra: Ideologisk fundering og placering, holdning til forskellige politikområder - herunder nye politikområder, ideologiske/pragmatiske/populistiske partier, historisk oprindelse og udvikling i samspil med udvikling i vælgergrundlag.

Eleven skal desuden opnå viden om vælgere, vælgeradfærd og vælgerundersøgelser, hvor en kobling til sociologidelen er oplagt. De opnår desuden viden om medierne og deres betydning i den politiske proces.

Eleven lærer, hvordan man kan analysere den politiske kommunikation i konkrete samspil mellem politiske partier, medier og vælgere, f.eks. i forbindelse med et folketingsvalg: Valgets teknik, valgkamp, analyse af valgmateriale, politisk argumentation, hovedtemaer i valgkampen. Her er der en kobling til fagets øvrige områder samt til det virksomhedsøkonomiske område (afsætning) og dansk.

Andre aktører er interesseorganisationer og græsrodsbevægelser.

Eleven opnår kendskab til de politiske institutioner og deres opgaver: Folketinget, regeringen, centraladministrationen, domstolene (statsmagtens tredeling). Desuden kendskab til de væsentlige kommunalpolitiske institutioner og deres opgaver.

Eleven lærer at forstå den politiske beslutningsproces og forskellige aktørers placering heri, herunder formel og uformel magt/indflydelse.

Økonomi

- *det økonomiske kredsløb*
- *samfundsøkonomiske mål og midler, herunder politisk styring og markedsstyring*
- *det indre marked og ØMU'en*

Det økonomiske kredsløb omfatter de forskellige økonomiske sektorer og (især) sammenhængene mellem dem. Det økonomiske kredsløb ses som en del af det økologiske kredsløb.

Det danske velfærdssamfund kan som udgangspunkt forstås ud fra samspillet mellem økonomi og politik og økonomiske prioriteringer som udtryk for politiske valg. De grundlæggende samfundsøkonomiske problemer - hvad skal produceres, hvordan og til hvem? - besvares forskelligt i planøkonomien, markedsøkonomien og blandingsøkonomien; svarene er politiske (socialisme/kommunisme, liberalisme, socialliberalisme/socialdemokratisme). Centrale begreber er politisk styring (politisk bestemt pris og produktion) og markedsstyring (markedsbestemt pris og produktion). Fx kan sundhedssektoren anvendes til at tydeliggøre de to styringsprincipper.

Eleven skal opnå kendskab til og vide, hvordan man kan identificere og analysere balanceproblemer i dansk økonomi samt samfundsøkonomiske mål og målkonflikter, herunder hvordan politiske holdninger hænger sammen med prioritering af samfundsøkonomiske mål. For at "tage temperaturen på samfundsøkonomien" og for at diskutere den politisk-økonomiske prioritering kræves en fordybelse i de samfundsøkonomiske begreber og sammenhænge, der indgår i målene: Arbejdsløshed/fuld beskæftigelse, betalingsbalance og udlandsgæld, økonomisk vækst, konkurrenceevne, offentlige finanser, økonomisk udjævning og miljø/bæredygtighed.

Midler til at påvirke samfundsøkonomien i retning af de økonomiske mål er de økonomiske politikker. Eleven får kendskab til de økonomiske politikker og deres anvendelighed. Det drejer sig om de generelle økonomiske politikker: Finans- og pengepolitik, indkomst- og valutapolitik (konkurrenceevnepolitik), samt strukturpolitik (arbejdsmarkeds- og erhvervs politik).

I forbindelse med økonomisk politik diskuteres også, hvilke udefrakommende bindinger, der ligger på dansk økonomi. Her er EU-samarbejdet centralt. Specielt skal i denne forbindelse fokuseres på Det Indre Marked og ØMU'en.

Det kan være en god ide at tage afsæt i privatøkonomiske forhold til at illustrere betydningen af udviklingen i de makroøkonomiske størrelser for den enkelte husholdnings økonomi. Samspillet mellem privatøkonomi og samfundsøkonomi kan fx illustreres ud fra en families budget, og hvordan samfundsøkonomiske ændringer som økonomisk krise, prisfald på boliger og ændret skat påvirker familiens økonomi, og omvendt hvordan familiens privatøkonomiske beslutninger fx om at øge opsparingen eller optage lån til forbrug vil påvirke samfundsøkonomien.

Internationale forhold

- *centrale aktører globalt, herunder EU*

Danmark er en del af EU, som er både et økonomisk og et politisk samarbejde. Derfor er viden om EU, EU's betydning for Danmark samt EU som global aktør vigtig.

Andre centrale aktører er WTO, FN, NATO og G20.

Fokus er på Danmark, og organisationerne behandles og prioriteres efter deres betydning for Danmark.

2.3. Supplerende stof

I læreplanen understreges flere forhold. For det første at begreber fra kernestoffet skal anvendes på det supplerende stof for at kunne opfylde de faglige mål. For det andet at aktualitetsdimensionen sikres ved hjælp af det supplerende stof. Dvs. at der i det supplerende stof indgår materiale omhandlende aktuelle problemstillinger, som kan knyttes til aktuelle begivenheder eller tendenser, som har været eller er aktuelle i forbindelse med undervisningen. For det tredje at det supplerende stof ikke kun er tekster og statistik, men også klip fra elektroniske medier fx klip fra nyhedsudsendelser, reportager eller debatprogrammer. Supplerende stof kan også være interviews, virksomhedsbesøg, billeder osv. Alle aktiviteter, som kan bidrage til at understøtte de faglige mål, vil være relevante.

3. Tilrettelæggelse

3.1. Didaktiske principper

Undervisningen tager udgangspunkt i elevernes forudsætning fra folkeskolen og kan påbegyndes med en screening med henblik på at afdække elevernes viden og analytiske niveau. Undervisningen bidrager til elevernes overgang fra at være folkeskoleelever til at være gymnasieelever, og understøtter, at eleverne udvikler selvstændighed, samarbejdsevne og evne til informationssøgning og -håndtering.

Faget giver gode muligheder for at benytte elevernes interesse for og viden om aktuelle samfundsforskelde forhold som udgangspunkt for undervisningen og på den måde fremme elevernes engagement i og indflydelse på undervisningen.

Undervisningen tilrettelægges tematisk, dvs. at aktuelle problemstillinger og de faglige mål skal være i centrum, når undervisningen planlægges, og at fagets kernestof inddrages i sammenhæng dvs. når det er relevant for de problemstillinger, der behandles i det aktuelle tema. Ved et tema forstås en sammenstilling af to eller flere samfundsfaglige emner, hvoraf der kan udledes samfundsfaglige problemstillinger som fx: Velfærdssamfundet og forsørgerbyrden.

Helhedssynet i faget fremmes vha. tematiseringen. Eksempelvis kan der tages udgangspunkt i aktuelle politiske beslutninger evt. med fokus på konkrete prioriteringsproblemer lokalt eller nationalt. Dette giver mulighed for at se faglige sammenhænge ved inddragelse af flere faglige mål og en bred vifte af kernestof. I praksis vil det betyde, at faglige begreber og metoder fra flere områder i kernestoffet inddrages med fokus på konkrete problemstillinger, og der fokuseres på kernestoffet som 'værktøj' til at håndtere samfundsfaglige problemstillinger.

Således vil det med 3-5 temaer være muligt at opfylde indholdet i kernestoffet. Eksempelvis vil et tema om velfærdssamfundet og forsørgerbyrden kunne indeholde både ideologier, politiske aktører, beslutningsprocesser, samfundsøkonomiske mål og midler, politiske styring og markedsstyring. Et tema kan dog også være mere snævert og fortrinsvis inddrage eller vægte relativt få områder fra kernestoffet, men ethvert tema bør indeholde mere end nogle få områder fra kernestoffet. Temaer bør vælges med udgangspunkt i elevernes undren og nysgerrighed i forhold til aktuelle problemstillinger i samfundet. Elevindflydelsen og elevens fokus på aktualitet kan fremmes ved brug af fx skrivepædagogiske værktøjer, som kan anvendes før og under struktureringen af forløbet.

Der bør altid være mulighed for at tage helt aktuelle spørgsmål op og på denne måde give forståelse for og indsigt i fagets dynamik og potentiale i undersøgelsen og forklaringen af samfundsfaglige problemstillinger.

I tilrettelæggelsen af undervisningen bør det induktive princip normalt være udgangspunktet. Det er derfor vigtigt, at der i behandlingen af stoffet lægges et helhedssyn på de samfundsfaglige problemstillinger, men at det gøres med respekt for de enkelte områder i kernestoffet, så eleven også får kendskab til fagets forskellige dele og samspil mellem disse i behandlingen af konkrete problemstillinger. Det afgørende er, at det teoretiske stof kommer i anvendelse.

Faget bør som hovedregel behandles induktivt på c-niveau. Hvis undervisningen har en deduktiv tilgang til behandlingen af det faglige stof, bør det efterfølgende anvendes på konkrete og aktuelle eksempler. Sjældent vil deduktivt eller induktivt tilrettelagte forløb optræde i ren form. I samfundsfag vil de to former normalt blandes, således at eleverne i det samme undervisningsforløb vil opleve både at gå fra det generelle stof til eksemplerne og modsat.

Det er vigtigt at give den enkelte elev mulighed for på et fagligt grundlag at fremføre egne synspunkter og argumenter og vurdere egne og andres synspunkter. Det er endvidere vigtigt, at der lægges vægt på træning af elevens evne til at formulere samfundsfaglige spørgsmål, at forstå og formidle modeller, tabeller og diagrammer. Dette kan fremmes ved mindre skriftlige øvelser i klasserummet, hvor der med progression kan fokuseres på et eller flere af ovenstående elementer, fx stille spørgsmål med udgangspunkt i informationer fra en tabel, forklare en model, disponere et oplæg osv.

Eksempler på forløb mm placeres på <http://www.emu.dk/gym/hhx/sa/index.html>

3.2. Arbejdsformer

Generelt skal undervisningen tilrettelægges, så arbejdsformerne er afvekslende og elevaktiverende, dvs. eleven skal præsenteres for et varieret udbud af lærer- og elevstyret undervisning i klasserummet og i grupper i forbindelse med projektforsøg. Principielt skal man altid vælge den arbejdsform, der bedst fremmer målene for det aktuelle forløb. Ligeledes skal der være en progression i de arbejdsformer, eleven gennem faget anvender jf. de generelle målsætninger om, at eleven skal udvikle sig fra folkeskoleelever til gymnasieelever gennem grundforløbet og fra gymnasieelev til studerende gennem studieretningsforløbet.

Progressionen skal dels ses i relation til graden af selvstændighed i behandlingen af den aktuelle problemstilling og dels i relation til hvilket taksonomisk niveau, eleven skal behandle problemstillingen på.

Valget af arbejdsform skal sikre, at eleven får gode muligheder for at identificere, dokumentere, formidle og diskutere faglige sammenhænge og synspunkter. Alt efter hvilken af disse aktiviteter, der er i særlig fokus, skal der vælges en arbejdsform, hvor der systematisk arbejdes med at fremme denne kompetence – herunder bør der være særlig fokus på, om de evalueringsaktiviteter, der knyttes til undervisningsforløbet, rent faktisk ”måler” på den relevante kompetence.

Udadvendte aktiviteter skal integreres i undervisningen. Det være sig eksempelvis virksomhedsbesøg, studierejser, mindre empiriske undersøgelser eller besøg hos politiske institutioner, interesseorganisationer, medier, græsrodsbevægelser m. fl.

Der skal i det samlede forløb gennemføres mindst et mindre projektforløb med efterfølgende mundtlig rapportering. I projektet skal en faglig problemstilling behandles ved brug af begreber og metoder fra faget, eventuelt ved at eleven selvstændigt formulerer og behandler en problemstilling med brug af metoder fra faget. Herved fremmes og udvikles elevens selvstændige refleksion over det faglige, ligesom evnen til selvstændigt at indsamle og behandle relevant fagligt materiale trænes. Det er ikke et krav, at projektet formuleres isoleret i samfundsfag. Det kan også foregå i et tværfagligt samarbejde med andre fag.

Udover faglige metodiske målsætninger fra samfundsfag vil det være en mulighed at inddrage mere overordnede kompetencemål i relation til studiekompetence, eksempelvis ved at fokusere på udarbejdelse af problemformulering og konklusion i forbindelse med projektet.

I samarbejdet med andre fag om skriftlighed bidrager samfundsfag med faglig formidling på fagets taksonomiske niveauer og dermed anvendelse af begreber, empiri og metode i et præcist og nuanceret sprog. Der er i samfundsfag desuden en bred vifte af skrivepædagogiske værktøjer, som kan anvendes i elevernes læringsproces. Det gælder fx mind-map, hurtigskrivning, minilex, logbog, notatskrivning og mødereferat/reportager. Eleverne skal ikke kun ”lære for at skrive”, men også ”skrive for at lære” i form af tænkeskrivning, hvor eleven fx først ”skriver løs” og derefter stiller spørgsmål til eller på anden måde bearbejder det skrevne.

3.3. It

Anvendelsen af relevante informationsteknologiske færdigheder i samfundsfag skal ikke ses som et mål i sig selv, men derimod skal it anvendes til at støtte og supplere de samfundsfaglige mål samt bidrage til variationen af den pædagogiske proces.

For det første kan it anvendes til *informationssøgning* og materialeindsamling, så eleven ad den vej selvstændigt inddrages i indhentning af informationer og materiale i forbindelse med de enkelte forløb. Eleven bør stifte bekendtskab med relevante hjemmesider i de enkelte forløb. Generelt er det en god idé i forbindelse med det politiske og internationale område at øge elevens kendskab til såvel nationale som internationale institutioner og organisationers hjemmesider, såsom Folketingets hjemmeside i forbindelse med en gennemgang af en konkret lovgivningsproces eller de politiske partier, eller såsom det danske udenrigsministerium, FN, EU og lignende i forbindelse med gennemgangen af et internationalt orienteret forløb. Den lokale kommunes hjemmeside kan også være et oplagt udgangspunkt, hvis der arbejdes med kommunalpolitiske forhold. I forbindelse med det økonomiske område kan nationale hjemmesider såsom Danmarks Statistik, Nationalbanken og Det Økonomiske Råd være et godt udgangspunkt, og suppleret af internationale sider såsom OECD, WTO og Den Europæiske Centralbank kan det fremme elevens muligheder for at søge relevante informationer af økonomisk art.

Eleven bør også i forbindelse med selvstændigt arbejde i de enkelte forløb anvende målrettede søgninger til at finde materiale, eksempelvis et partis stillingtagen til en specifik problemstilling. I forbindelse med informationssøgning kan eleven udstyres med kildekritiske metoder til at vurdere lødigheden og kvaliteten af informationerne. Eksempelvis: Kan hjemmesidens afsender identificeres? Og hvilken interesse har denne i et bestemt indhold? Progressionen i it-anvendelsen bør gå fra mere lukkede opgaver med klare hjemmesidehenvisninger til mere åbne opgaver, hvor eleven selvstændigt skal finde, sortere og vurdere relevante hjemmesider.

For det andet kan it anvendes til *informationsbearbejdning*, dvs. informationer bearbejdes, således at der genereres ny viden, nye sammenhænge, overblik og struktur.

Informationsbearbejdning vil være oplagt i forbindelse med økonomiske forløb, der inddrager talbehandling af forskellig art. Regneark kan anvendes til beregninger af indekstal, procentvis stigning og procentvis andel, og talmateriale fra fx Danmarks Statistik kan bearbejdes til et diagram, der tydeliggøre en udvikling eller sammenhæng.

Informationsbearbejdningen vedrører dog ikke udelukkende tal. Også tekstmateriale kan bearbejdes og sammenstilles. Eksempelvis kan politiske partiers principprogrammer eller forskellige partiers holdning til en specifik problemstilling sammenstilles punkt for punkt og dermed give mulighed for en sammenligning. Overblikket kan så etableres ved at anvende punktopstillinger i tekstbehandling, herunder hensigtsmæssige opdelinger i hovedpunkter, eventuelt suppleret med anvendelse af en tabelfunktion. Struktur og overblik forudsætter og bidrager til faglig indsigt.

Informationsbearbejdningen hænger naturligvis sammen med, at it for det tredje kan anvendes til *formidling* samt *vidensdeling*. I mange sammenhænge vil informationsbearbejdning kun give mening, hvis resultatet af bearbejdningen formidles til andre, og heri vil næsten altid indgå en eller anden form for skriftlighed. Eleven trænes i at anvende et præsentationsprogram til at formidle resultatet af et arbejde.

3.4. Samspil med andre fag

I samspil med andre fag i studieretningen bidrager samfundsfag med samfundsvidenskabelig teori og metode til en sammenhængende forståelse af aktuelle samfundsmæssige problemstillinger. Teoretisk bidrager samfundsfag med samfundsfaglige begreber, sammenhænge og enkle modeller. Metodisk bidrager faget med krav om dokumentation ud fra tekster, tabeller og diagrammer og med redskaber til at gennemføre mindre empiriske undersøgelser.

Samfundsfag indgår med mindst 25 timer i studieområdet del 1 i det samfundsøkonomisk/samfundsfaglig område, der i samspil med international økonomi og matematik beskæftiger sig med grundlæggende viden og begreber fra sociologi, samfundsøkonomi og politologi til at diskutere aktuelle samfundsmæssige problemstillinger. Se nærmere i læreplan og vejledning til studieområdet.

På <http://www.emu.dk/gym/hhx/sa/index.html> er angivet eksempler, hvor samfundsfag indgår i samspil med andre fag.

4. Evaluering

4.1. Løbende evaluering

Kravene til den løbende evaluering fremgår af læreplanen og af hhx-bekendtgørelsen. Den løbende evaluering skal sikre, at den enkelte elev får et klart billede af egne styrker, svagheder og fremskridt samt give grundlag for at justere undervisningen. Evalueringen skal danne grundlag for vejledning af den enkelte elev med hensyn til både faglig udvikling og udvikling af arbejdsmetoder. Resultatet af evalueringen drøftes med klassen eller holdet og med den enkelte elev og anvendes til at justere undervisningens progression og niveau i forhold til elevernes faglige formåen.

Evalueringsformen eller evalueringsaktiviteterne bør planlægges, så eleven så præcist som muligt kan få en tilbagemelding på, i hvilken udstrækning vedkommende behersker den eller de kompetencer, som har været målet med undervisningsforløbet. Det indebærer, at kompetencemålene og evalueringsaktiviteterne omhyggeligt skal planlægges, så de er i overensstemmelse – at man rent faktisk evaluerer, og at man kan evaluere på den aktuelle kompetence med den valgte evalueringsform.

Skriftlige evalueringsformer kan fx være interne prøver, synopsis, rapport og selvevalueringssøvelser. Mundtlige evalueringsformer kan fx være dialog, samtale i klassen, præsentationer/elevoplæg, rollespil, diskussionspanel og opponentgrupper.

Evalueringen af undervisningen kan ske i form af spørgeskemaer med åbne og lukkede spørgsmål, der kan afleveres med navn eller anonymt, i form af klassesamtale og i form af prøver. Spørgeskemaer, der evaluerer undervisningen, kan indeholde en række elementer. Hvad synes eleverne er godt (= fremmer læringen) og mindre godt (= hæmmer læringen) i forbindelse med undervisningen? Heri kan indgå lektiemængde, sværhedsgrad af lektierne, materialet, egen indsats, tavlebrug, variation i undervisningen, forskellige arbejdsformer, lærerens formidling og tilrettelæggelse, den afsatte tid til forskellige emner og arbejdsformer, forholdet til kammeraterne, forholdet til læreren, og om der er mulighed for at den enkelte kan demonstrere, hvad vedkommende kan. I forbindelse med evaluering tilbyder mange konferencesystemer evalueringsmoduler, som gør det meget nemt og hurtigt at udarbejde spørgeskemaer og efterbearbejde disse. Det er vigtigt, at der følges op på elevernes besvarelse af spørgeskemaerne på klassen. Dette kan fx ske ved, at der udarbejdes en oversigt over deres svar, som fremlægges. Konsekvenser af besvarelserne kan således blive diskuteret på klassen, og der kan komme fokus på den samlede evaluering. Evalueringen indarbejdes i de følgende undervisningsforløb.

4.2. Prøveformer

Mundtlig prøve på grundlag af et prøvemateriale med et kendt tema og ukendt bilagsmateriale med forskellige materialetyper af et omfang på to til tre normalsider a 1300 bogstaver. Ved anvendelse af elektronisk mediemateriale som en del af bilagsmaterialet svarer fire til syv minutters afspilning til én normalside. Et prøvemateriale tema er kendt af eksaminanderne, idet det er identisk med et forløbs tema. I tilknytning til temaet stilles fokuserede underspørgsmål, der følger de taksonomiske niveauer. Prøvematerialerne sendes til censor forud for prøvens afholdelse. Et prøvemateriale må højst anvendes ved tre eksaminationer.

Eksaminationstiden er ca. 24 minutter pr. eksaminand. Der gives ca. 48 minutters forberedelsestid. Eksaminationen former sig som en faglig samtale mellem eksaminand og eksaminator.

Eksamensgrundlaget: Undervisningsbeskrivelsen

Eksamensgrundlaget er undervisningsbeskrivelsen med 3-5 forløb. For hvert forløb angives tema, faglige mål, kernestof og supplerende stof.

Hhx-bekendtgørelsen § 114: *Lærerteamet og læreren skal ved udarbejdelsen af undervisningsbeskrivelsen benytte den af Undervisningsministeriet udarbejdede skabelon i det af ministeriet fastsatte format. Skabelonen ligger på*

<http://www.uvm.dk/Uddannelse/Gymnasiale%20uddannelser/Proever%20og%20eksamen/Undervisningsbeskrivelser.aspx>

Her fremgår det, at læreren skal skrive indhold, omfang, særlige fokuspunkter og arbejdsformer i undervisningsbeskrivelsen, og at det skal ske i en sådan detaljeringsgrad, at censor kan opfylde sin tilsynsforpligtelse ifølge Eksamensbekendtgørelsens § 29 om, at *censor skal påse, at prøverne er i overensstemmelse med målene og øvrige krav i reglerne om de pågældende fag*. Skabelonens ”Særlige fokuspunkter” omfatter ”Kompetencer, læreplanens mål, progression”. Undervisningsbeskrivelsen skal derfor for hvert forløb indeholde de vigtigste faglige mål, der har været fokus på i forløbet, og som eleverne skal kunne til eksamen. Hvis man bruger et administrationsprogram som fx lectio, skal de vigtigste faglige mål skrives i et notefelt eller lignende for det enkelte forløb. De faglige mål kan evt. skrives i en form, som er mere forståelig for eleverne, men dog genkendelig for censor. Censor skal kunne læse, hvordan de faglige mål er opfyldt.

Prøvematerialer

Et prøvemateriale består af et kendt tema/overskrift, som er identisk med tema/overskrift på et forløb, fokuserede underspørgsmål, der følger de taksonomiske niveauer, og *et ukendt bilagsmateriale med forskellige materialetyper*.

Det ukendte bilagsmateriale Hvert prøvemateriale skal således bestå af forskellige materialetyper (tekst og statistik samt evt. klip fra elektroniske medier) og vil som hovedregel være aktuelt materiale af forskellig karakter svarende til det, der er blevet behandlet i undervisningen. Bilagsmaterialet er på 2-3 normalsider a 1300 bogstaver. Omregning af tabeller, diagrammer m.v. til normalsider foregår ved et skøn. Ved opgørelse af tekst og tabeller kan man bruge en elektronisk optælling af alle tegn uden mellemrum. Hvis der indgår elektronisk mediemateriale i bilagsmaterialet, skal det udleveres til eleverne. Der må således ikke indgå links i bilagsmaterialet, da links kan være ude af drift i perioder. Prøvematerialet kan foreligge elektronisk.

De fokuserede underspørgsmål, der følger de taksonomiske niveauer, vil normalt være parallelle til spørgsmål udarbejdet og behandlet i undervisningen. Der stilles typisk tre underspørgsmål, som alle har et klart fagligt fokus, således at eleven kan læse bilagsmaterialet med et givent formål. Spørgsmålene skal stilles på en sådan måde, at både bilagsmateriale og relevante dele af kernestof og evt. også supplerende stof kan inddrages, og så eksaminanden får mulighed for at demonstrere opfyldelse af faglige mål. Prøvematerialet skal give eksaminanden mulighed for at demonstrere argumentationsevne og forståelse og anvendelse af samfundsfaglige begreber og metode.

Ifølge Eksamensbekendtgørelsen § 12 stk. 4 skal antallet af trækningsmuligheder overstige antallet af eksaminander med mindst 3. Alle trækningsmuligheder skal fremlægges ved prøvens start. Prøvematerialerne skal tilsammen dække alle de faglige mål og de 3-5 temaer, som er gennemgået i undervisningen. Til et tema/forløb kan der udarbejdes forskellige prøvematerialer: Overskriften er den samme, men spørgsmål og/eller bilag er forskellige. Et prøvemateriale må højst anvendes ved tre eksaminationer.

Eksempler: Et hold er på 27 elever. Der skal være mindst 30 trækningsmuligheder, som fremlægges ved prøvens start. Eksaminator udarbejder 2 forskellige prøvematerialer til hver af undervisningsbe-

skrivelsens 5 forløb, dvs. 10 forskellige prøvematerialer, som dækker alle de faglige mål. De 10 prøvematerialer anvendes 3 gange, og der er således 30 trækningsmuligheder.

Et hold er på 17 elever. Der skal være mindst 20 trækningsmuligheder, som fremlægges ved prøvens start. Eksaminator udarbejder 2 forskellige prøvematerialer til hver af undervisningsbeskrivelsens 5 forløb, dvs. 10 forskellige prøvematerialer, som dækker alle de faglige mål. De 10 prøvematerialer anvendes 2 gange, og der er således 20 trækningsmuligheder.

Et hold er på 7 elever. Der skal være mindst 10 trækningsmuligheder, som fremlægges ved prøvens start. Eksaminator udarbejder 2 forskellige prøvematerialer til hver af undervisningsbeskrivelsens 5 forløb, dvs. 10 forskellige prøvematerialer, som dækker alle de faglige mål.

Selv om det er tilladt at lade prøvematerialer gå igen, er eksaminator særdeles velkommen til kun at anvende prøvematerialerne to gange eller til slet ikke at lade prøvematerialer gå igen. Dette skal ses på baggrund af, at et prøvemateriale kan gå igen fra dag til dag på det enkelte hold. Til et hold på 27 elever udarbejdes fx 15 forskellige prøvematerialer, som hver anvendes 2 gange, og til et hold på 17 elever udarbejdes 20 forskellige prøvematerialer. Man kan også foretage større eller mindre variationer i spørgsmålsformuleringen eller i bilagene, således at de prøvematerialer, der går igen, ikke er helt identiske. Eksaminator og skole vælger inden for de givne rammer at tilrettelægge eksamen på den bedste måde.

Hvis man lader prøvematerialer gå igen på C-niveau, anbefales det, at man først lader eksaminanderne få mulighed for at få deres prøvemateriale ud fra eksamenslokalet, efter at prøven for hele holdet er slut. Desuden anbefales det, at man ikke oplyser eksaminanderne om, hvorvidt man lader prøvematerialer gå igen.

Ifølge Eksamensbekendtgørelsen § 12 skal prøvematerialerne sendes til censor mindst 5 hverdage før prøvens afholdelse, medmindre særlige forhold er til hinder herfor.

Eksempler på prøvemateriale med fokuserede underspørgsmål på de taksonomiske niveauer:

Tema: Velfærdssamfundet og forsørgerbyrden

1. Redegør for de tre velfærdsmodeller, og hvilke ideologier de er udtryk for.
2. Undersøg det danske velfærdssamfunds problemer ifølge bilag A og B og tabellerne i bilag C.
3. Diskuter hvilke konsekvenser reformer om efterløn, dagpenge og øget brugerbetaling vil have for velfærden i Danmark.

Tema: Velfærdssamfundet og forsørgerbyrden

1. Redegør for det danske velfærdssamfunds problemer ifølge bilag A og B og tabellerne i bilag C.
2. Sammenlign de tre velfærdsmodeller, og undersøg om den universelle velfærdsmodel er under pres i Danmark.
3. Diskuter hvilke konsekvenser reformer om efterløn, dagpenge og øget brugerbetaling vil have for velfærden i Danmark.

Som det ses af eksemplerne kan der enten tages udgangspunkt i kernestof eller i bilagsmaterialet.

Censors opgave

Censors opgave er, at *medvirke til og påse, at prøverne gennemføres i overensstemmelse med de gældende regler* (Eksamensbekendtgørelsen § 29). Censor skal studere undervisningsbeskrivelsen som grundlaget for prøven og skal *medvirke til og påse, at det tilsendte prøvemateriale er i overensstemmelse med de gældende regler*. Det anbefales, at der er en dialog mellem censor og eksaminator inden prøven. Censor skal bl.a. sikre sig, at prøvematerialerne tilsammen dækker alle de faglige

mål, og hvis det ikke er tilfældet, skal censor bede om, at der suppleres med et eller flere prøvematerialer, ændres i underspørgsmål eller tilføjes bilagsmateriale (fx talmateriale), således at eleverne kan demonstrere opfyldelse af alle de faglige mål. Hvis bilagsmaterialet ikke holder sig inden for 2-3 normalsider a 1300 bogstaver, skal censor bede eksaminator om at ændre bilagsmængden. Dialogen fører frem til, at censor og eksaminator bliver enige om prøvematerialernes indhold.

Det er op til censor at påse, at undervisningsbeskrivelsen er i overensstemmelse med læreplanen.

Censor må anlægge en helhedsvurdering af det faglige niveau.

I tilfælde af alvorlige fejl og mangler i undervisningsbeskrivelsen eller prøvens gennemførelse, skal censor skrive en indberetning til eksamensskolen.

Trækning, forberedelse, eksamination og træning

Eksaminator og censor eller skolens ledelse skal være til stede, når der trækkes.

Eksaminanden må under prøven både i forberedelseslokalet og i eksamenslokalet medbringe alle hjælpemidler, herunder alt materiale og pc (Eksamensbekendtgørelsen § 15), men må ikke kommunikere med omverden.

Eksaminationen skal forme sig som en faglig samtale mellem eksaminand og eksaminator, hvor eksaminanden begynder med at fremlægge sin besvarelse. Censor kan stille uddybende spørgsmål til eksaminanden.

Eleverne skal i undervisningen være præsenteret for eksempler på prøvematerialer, og man bør have trænet den mundtlige prøve som en del af undervisningen. Eleverne skal være grundigt instrueret i, hvordan de forholder sig ved den mundtlige prøve, hvorledes kernestof og bilag skal inddrages og hvilke faktorer, der spiller en rolle for bedømmelsen.

4.3. Bedømmelseskriterier

Bedømmelsen er en vurdering af, i hvilket omfang eksaminanden er i stand til at opfylde fagets mål, som de er angivet i pkt. 2.1.

Der gives én samlet karakter ud fra en helhedsvurdering.

Bedømmelsesgrundlaget er opfyldelse af de faglige mål. Det er derfor vigtigt, at eksaminationen giver eksaminanden mulighed for at vise, i hvor høj grad han/hun opfylder disse mål. Der er tale om en helhedsbedømmelse af den mundtlige præstation. Nedenfor er anført en beskrivelse af karaktererne 12, 7 og 2.

Karakter	Betegnelse	Beskrivelse
12	Fremragende præstation, der demonstrerer udtømmende opfyldelse af fagets mål, med ingen eller få uvæsentlige mangler	Under sikker anvendelse af samfundsfaglige metodiske færdigheder redegøres der systematisk for faglige sammenhænge i bilag, samfundsfaglige begreber anvendes meget sikkert, og relevante eksempler inddrages som dokumentation. Eleven argumenterer fagligt sammenhængende og uddyber i dialog centrale samfundsfaglige sammenhænge og svarer på supplerende spørgsmål med kun få uvæsentlige mangler.
7	God præstation, der demonstrerer opfyldelse af fagets mål, med en del mangler	Under anvendelse af samfundsfaglige metodiske færdigheder redegøres der nogenlunde systematisk for faglige sammenhænge i bilag, nogle samfundsfaglige be-

		greber anvendes og eksempler inddrages. Sammenhængen i den faglige argumentation er nogle steder mindre tydelig, men væsentlige samfundsfaglige sammenhænge kan uddybes i dialog og eleven svarer på nogle supplerende spørgsmål.
2	Tilstrækkelig præstation, der demonstrerer den minimalt acceptable grad af opfyldelse af fagets mål	Der redegøres for enkelte centrale faglige sammenhænge i bilag, og der anvendes metodiske færdigheder med nogen usikkerhed. Enkelte samfundsfaglige begreber anvendes på et minimalt acceptabelt niveau og enkelte eksempler inddrages. Argumentationen er på flere punkter usammenhængende, ligesom flere supplerende spørgsmål ikke kan besvares.